

A származásmegállapítási perek egyes kérdései

Minden nép számára fontos kérdés, hogy a közösség (a nép, a nemzet) fennmaradjon. Nem mindegy azonban a fennmaradás hogyanja. Egyfelől megfelelő számú utód szükségeltetik, másfelől pedig nem mindegy azok milyensége, azaz, hogy a társadalom biztosítja-e gyermekei kívánatos szocializációját. A "mennysiség" problémáiról jelen dolgozatban nem kívánunk értekezni, legyen elég ehelyütt csak arra utalni, hogy például Magyarországon a születések száma a XIX. század végén 40 ezrelék körül, a harmincas években 20 ezrelék táján, a hatvanas években pedig mindössze 10–15 ezrelék körül volt és ez az arány mára sem javult. A probléma jelentőségét tehát nem lehet túlbecsülni. Gondoljunk csak a legutóbbi idők társadalmi, jogirodalmi, illetve jogalkotói vitáira az abortusz-kérdést illetően akár hazánkban, akár az USA-ban vagy Lengyelországban.¹ Magyarországon a jogalkotási vita lezárult, hiszen az Országgyűlés elfogadta a magzati élet védelméről szóló törvényt,² ám az abortusz ellenzői nem adták még fel harcukat. Álláspontjuk szerint a törvény nem harmonizál az Alkotmánnyal és ennek megállapítása végett az Alkotmánybírósághoz fordultak. A "minőség" kérdése úgy vethető fel, hogy a társadalomnak biztosítani kell a már megszületett utódok fizikai, szellemi, erkölcsi fejlődésének lehető legteljesebb optimumát. Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy biztosítani kell az utódok megfelelő szocializációját, amelyhez alkalmas társadalmi, gazdasági, jogi stb. környezet szükséges. "A megmaradás egyedüli indokaként tehát elegendő a megmaradás maga. A megmaradásnak azonban nem csupán biológiai feltételei vannak. Az embernek és az emberi társadalomnak

¹ Az abortusz-kérdésben leginkább *Jobbágyi* Gábor tanulmányait kell említenünk, amelyek a *Magyar Jog*, a *Jogtudományi Közöny* és a *Valóság* című folyóiratokban jelentek meg. Lásd még *Grmela* Zoltán: Az abortuszkérdés szabályozása az Egyesült Államokban. *Magyar Jog* 1992. évi 11. szám, 681–689. p. Nemzetközi vonatkozásban a *Jogi Tudósító* szinte valamennyi számában lehetett a témáról olvasni.

² Az *Alkotmánybíróság* 64/1991. (XII.17.) AB határozata, valamint "A magzati élet védelméről" szóló 1992. évi LXXIX. törvény.

sajátossága a biológikumnak a társadalmival való örvözdése, s az adott esetben pusztán a sok gyermek születése még nem biztosítéka a megmaradásnak, ...".³

A szocializáció legmegfelelőbb színtere a *család*. Az a kisközösség, melyben a felnövekvő gyermek érzelmi és anyagi biztonságot élvezhet, amely biztosítja számára a pszichikai egyensúlyt, lehetőséget ad szeretetigényének kielésére.⁴ Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a gyermeknek mind anyjára, mind apjára kézzelfogható közelségben van szüksége. Ám ez a "kézzelfogható közelség" a történelem során soha nem lehetett valamennyi ifjú élet sajátja, hiszen a család általában azonosult a házasság kereteivel, de mindig voltak és lesznek olyan gyermekek, akiknek szülei nem éltek házassági kötelékben.

Ez azonban a problémának csak az egyik oldala. Ugyanis házassági kötelék nélkül is nevelkedtek és nevelkednek gyermekek anyjukkal és apjukkal egy családban. Sokkal nehezebb helyzetben voltak és lesznek azok a gyermekek, akik esetében már születésükkor vitás, hogy kik a szüleik, vagy később válik kérdésessé, valóban attól származnak-e, akiket a jog anyjuknak, illetve apjuknak delegált.

A gyermekek jogainak szabályozása, a jogi rendezés már Rómában, Constantinus császár uralkodásától kezdve megindult, amikor kialakult a törvényesítés intézménye. Törvényesítésre pedig ott volt szükség, ahol a gyermek nem egy fennálló házasságból származott. Ez esetben ugyanis olyan "sántikáló jogi helyzetről" beszélhetünk (az elnevezés Nizsalovszky Endrétől származik), amikor a család valamely jogi pozíciója (tipikusan az apai) betöltetlen. Ebből a megközelítésből beszélünk tehát a továbbiakban *házasságon kívül született* gyermekekről, mivel a házassági együttélés tartama alatt született gyermek esetében a jog a családi jogi pozíciók mindegyikét törvényi vélelem alapján tölti és töltötte be a jogfejlődés folyamán.

A részletekre itt ki nem térve, leszögezhetjük, hogy az államok és azok jogalkotói felismerték és egyre hathatósabb intézkedéseket igyekeztek hozni, hogy a *bizonytalan statusu gyermekek sorsa is jogi rendezést nyerjen*.

Ennek a rendezésnek azonban bizonyos jogi rendező elvek mentén kell zajlani. Melyek lehetnek a *rendező elvek*?

Annak ellenére, hogy a jogfejlődés már a francia forradalom óta (Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen – 1789.), majd különösen a II. világháborút követően különös gondot fordít az emberi jogoknak az egyes ember személyét illető biztosítására, a legfontosabb rendező elv a *család védelmének elve* kell hogy legyen. Szükséges azonban meghatározunk, hogy mit értünk "*család*" alatt. Témánk szempontjából elegendő, ha az ún. legszűkebb családdal (*anya–apa–gyermek*) foglalkozunk. Úgy véljük, hogy családról csak ott lehet beszélni, ahol az említettek között a vérségi, illetve a jogi kapcsolaton túl, bizonyos társadalmi, gazdasági egységről is szólhatunk. Olyan egységről,

³ Kulcsár Kálmán: A népesedés befolyásolásának lehetőségei. Megjelent "A népesedés és a népesedéspolitika" című tanulmánykötetben. Budapest, 1983., 9–28. p.

⁴ S. Molnár Edit: A család ideálisnak tartott létszáma és összetétele – a népesedéspropaganda lehetőségei. I.m. 3. számú jegyzet alatt. 144. p.

amely az abban szereplők részéről *akart egység*. Ebben az egységben pedig a jog pontosan meghatározza, hogy kit, milyen jogok illetnek, illetve, hogy kit, milyen kötelezettségek terhelnek. A jogosultságok és kötelezettségek alapja pedig (a témánk szempontjából irreleváns házassági köteléken túl) a szülő–gyermek viszonyban a *vérségi leszármazás*.

Az általunk "akart egységként" jellemzett család esetében tehát akkor keletkeznek a jog számára létező és megoldandó problémák, ha ez az egység a gyermek szülei (vagy a szülők egyike) akaratából nem jön létre. Egy biztos, a hiányzó társadalmi, gazdasági egységet a jog erőszakkal nem hozhatja létre. Ám kialakíthat olyan szabályozást, melynek keretében legalább az egység alapját képező legfontosabb elem, azaz, hogy ki kivel áll vérségi kapcsolatban, tisztázható. Ezt követően pedig, valóban csak az érdekelteken múlik, hogy a most már tisztázott családjogi helyzetben jövőbeni kapcsolataikat hogyan alakítják. Ebben a kontextusban nyilvánvalóan elsődlegesen a gyermek érdekeit kell, vagy legalábbis kellene előtérbe helyezni, hiszen a legvédtelenebb helyzetben ő van. E megállapítást pregnánsan bizonyítja, hogy a kérdésben az ENSZ is hallatta hangját (Convention on the Rights of the Child – 1989.). A következő rendező elv tehát *a gyengébb védelmének elve*.⁵

A gyermek érdekeinek védelme azonban nem mehet odáig, hogy mások (az anya, az apa) alapvető érdekeire ne legyünk tekintettel. Amennyire tehát lehetséges érvényesülni kell *az egyenlőség és az igazság elvének* is.

Nyilvánvaló, hogy az általunk fentebb jelzett négy rendező elvnek a jogalkotás és a jogalkalmazás területén kell érvényre jutni. A jogok és kötelezettségek határainak megvonásában alapvető szerepük *az anyagi jogoknak* – leginkább a családi jognak – van. Az anyagi jog szabályai azonban vitás helyzetekben legtöbbször – önkéntes jogkövetés híján – csak *a polgári eljárásjog eszközeinek* igénybe vétele útján realizálhatók. Az eljárásjogi eszközök, jogok és kötelezettségek szabályozása, de a bírói eljárás során is, különös tekintettel kell lennünk arra, hogy mindezek a szabályok megfeleljenek a jogállamiság követelményeinek. "Jogállamiságon" különböző szerzők, különböző dolgokat érthetnek, egy azonban bizonyos: a jogállamiságnak úgy kell megvalósulni, hogy az állampolgárok jogvitás ügyeinek intézése során még a gyanú se merülhessen fel a felekben, hogy végülis nem az igazsághoz jutottak. Ehhez azonban eljárásjogi garanciákra van szükség. Mint Kulcsár írta, "a jogállam megvalósulása az *eljárásjogi garanciákon* múlik, ahogyan azt az angolszász jogrendszer példázza és ahogyan az amerikai jogtudományban is fogalmazták, nagyon is meggyőző".⁶ Mint okfejtésében rámutat, erre azért van különös szükség, mert az állampolgár nemcsak a büntető, de a polgári perben is védtelenül áll az állammal szemben.

Az igazság megtalálása, azaz a történetileg való tényállás megállapítása és az ezen alapuló *igazságos ítélet* azok a jogos elvárások tehát, mely

⁵ 1991. évi LXIV. törvény a *Gyermek jogairól* szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁶ Kulcsár Kálmán: A bírósági szervezet fejlesztéséről. Magyar Jog 1990. évi 1. szám, 8. p.

elvárásoknak a származásmegállapítási pereknek is meg kell felelniük. A válasz megadása előtt — a jelen tanulmány terjedelmi korlátait is figyelembe véve — vizsgálat alá vesszük, hogy:

— A *hatályos jogi szabályozás* milyen és az megfelel-e a fentebb említett elvárásoknak?

— A *bírói jogalkalmazás* megfelel-e a jogi szabályozásnak?

— Az előbbi kérdéseket illetően mi a *jogtudomány* álláspontja?

— Amennyiben a jogi szabályozás vagy a jogalkalmazás területén megítélésünk szerint anomáliák lennének, úgy *mit és hogyan kellene/lehetne változtatni?*

Keresetindítás — a peres felek

A Csjt, illetve a Pp megalkotása óta fel-felbukkanó vitatéma, hogy jogrendszerileg hol kerüljön elhelyezésre a "ki-kit" pereljen jogi szabályozása. A jelenlegi megoldás szerint a felperesség kérdése a Csjt-ben, míg az alperesi kör meghatározása (az aktív, illetve passzív perbeli legitimáció kapcsán) a Pp-ben nyert elhelyezést.⁷ A jelenlegi bontott szabályozás hívei szerint a Csjt az anyagi értelemben vett kereseti jogról szól és így e megoldás jogdogmatikailag helytálló. Másfelől, ha a felperesség is a Pp-ben kerülne szabályozásra, úgy nemkívánatos formai túlszabályozás állna elő. Ilyen értelemben foglalt állást a Pp kodifikációs előmunkálatai során a származásmegállapítási perek szabályait vizsgáló Munkabizottság is.⁸ A magunk részéről a fenti megoldást elfogadhatónak tartjuk, főleg praktikus és nem teoretikus indokok alapján. Megjegyezzük azonban, hogy a Pp-ben ellenkező szabályozásra is van példa (közigazgatási perek, sajtóhelyreigazítási perek).⁹

A fenti — lényegében jogszabály-szerkesztési — kérdésnél sokkal súlyosabb probléma a *peres felek személyi körének* megállapítása. A jelenlegi szabályozás szerint az apaság megállapítására irányuló keresetet a gyermeknek (halála után leszármazójának) az apa, az apának a gyermek ellen kell megindítani. Amennyiben az apa vagy az a személy, aki ellen a keresetet meg kellene indítani, nem él vagy ismeretlen helyen tartózkodik, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani. E szabályozásból kitűnik, hogy az apaság megállapítása iránt az anya nem indíthat keresetet, illetve, amennyiben az apa perel, a gyermek anyja *nem szerepel félként* a perben. Pedig nyilvánvaló, hogy az anya a per mikénti eldöntésében a *legközvetlenebbül érintett*. Ugyanis a per eredményétől függően alakul gyermekével kapcsolatban a tartásdíj-igény, a

⁷ Csjt (1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról) 38. § (4) bekezdés, 39. § (3) bekezdés, 40. § (1)–(2) bekezdés, 43. § (3)–(4) bekezdés; valamint a Pp (1952. évi III. törvény a Polgári Perrendtartásról) 295. § (1)–(3) bekezdés.

⁸ *Javaslatok a polgári eljárási törvény újraszabályozásához*. Budapest 1984., 2. p. (A Kodifikációs Munkabizottság vezetője Perényi Ödön volt.)

⁹ Pp 327. § (1)–(3) bekezdés, 342. § (1) bekezdés, 343. § (1) bekezdés.

gyermek öröklésjogi helyzete, a szülői felügyelet gyakorlásának kérdése, az esetleges kapcsolattartás rendezése, a gyermek névviselése, hogy csak a legjelentősebb család- és polgári jogi vetületeket említsük. Ugyanakkor a gyermek nemzésének tényleges körülményeit a szülő nő tényelőadása nélkül megállapítani lehetetlen. Ezért rendelkezik úgy a Pp, hogy az anya a peres felek bármelyikének oldalán *beavatkozhat* a perbe, illetve ennek hiányában az anyát *tanúként* kell meghallgatni a perben [Pp 297. §, valamint 299. § (2) bekezdés]. A bírói gyakorlat igazolja, hogy az anya a legritkább esetben szerepel az említett perekben beavatkozóként. Egyrészt, mert szinte elképzelhetetlen, hogy az az anya, aki a gyámhatóság előtt gyermekének apját megnevezve, kérte a családi jogállás hatóság előtti és általi rendezését, a perben (a kiskorú gyermek részére történt eseti gondnok kirendelését követően) az alperes férfi pernyertességét kívánná előmozdítani. Másrészt ez tőle nyilvánvalóan nem is várható el. Ugyanis a gyermekét – apai elismerés, anyagi és érzelmi támogatás nélkül – megszülö nő, igen kisszámú rendhagyó esetet nem számítva, komoly fizikai, pszichikai és anyagi krízis-helyzetbe kerül. Valószínűleg ez is közrejátszik abban, hogy a bíróság is inkább arra "buzdítja" az anyát – Pp 3. §-a szerinti tájékoztatási kötelezettség –, hogy a perben mint tanú vegyen részt. Ez utóbbi megoldásnak ugyanis – a jelenlegi szabályozás mellett – komoly anyagi és perjogi előnyei vannak. A gyermek pervesztése esetén ugyanis a pert megnyerő férfi költségeit az anyával megfizettetni nem lehet (a férfi személyes eljárásának, illetve esetleges jogi képviselőjének költségei). Továbbá e perek tárgyi költségmentessége ellenére is előlegezni és megfizetni rendelt vértulajdonság-vizsgálati és más orvosszakértői (antropológiai) költségek is a férfit fogják terhelni. Hiszen csak ezen természettudományos bizonyítékok – számára kedvező – eredménye alapján szabadulhat a nemkívánatos apaságtól. Annak ugyanis, hogy a pervesztés kiskorútól e költségek behajthatók lennének, gyakorlatilag semmi esélye, az anyák pedig önként nemigen vállalják e tetemes összeg megfizetését. Mindezek mellett is, felelőtlenül nem általánosíthatunk. Hiszen a gyermek által indított apasági keresetek döntő többségében az anyák azon férfiakat nevezik meg gyermekük apjaként, akiktől a gyermekek valóban származnak. Nem kevés azonban az olyan perek száma sem, ahol az anya vagy felelőtlenségből, méginkább rendezetlen családi körülményei, illetve felelőtlen nemi kapcsolatai következtében, a lehetséges apák között – elsősorban azok tartásdíj-fizetési készsége és képessége alapján – válogat. A magunk részéről ezt megengedhetetlen perjogi magatartásnak tartjuk. Az anyák perjogi felelősségének erősítése érdekében tehát elengedhetetlen, hogy a Pp újraszabályozását követően a gyermek anyja az apaság megállapítása iránti perben *félként* szerepeljen. Az alperesi pozícióval különösebb gondunk nem lehet, hiszen a Pp 295. § (1) bekezdés második fordulatainak akkénti módosításával, hogy az apaság megállapítása iránti pert "az apának a gyermek és az anya ellen kell megindítani", a kívánatos perjogi helyzetet elértük. A gyermek által indítandó keresetknél azonban nem követelhetjük meg, hogy az apaság megállapítása iránti keresetet a gyermeknek és az anyának együttesen kelljen megindítani. Amennyiben ugyanis az anya erre bármely oknál fogva nem lenne

hajlandó, egy — a Pp 130. §-a szerinti — keresetlevél elutasítási szabályt kellene alkotni és alkalmazni, ami a gyermekre nézve nyilvánvalóan hátrányos lenne. Felmerülhetne, hogy a gyermek mind az apát, mind az anyát alperesként vonja perbe. Ez azonban egyértelmű perjogi képtelenség, hiszen az anya és az általa apaként megnevezett férfi perbeli érdekeltsége homlokegyenest ellenkezik. Úgy véljük, egyetlen megoldás lehetséges, a gyermek által indított apaságmegállapítási perben az anyának a felperesi gyermek melletti — a törvény által kötelezően előírt — *felperesi pertársként* kell szerepelni. Természetes, hogy e szabály kerülné alkalmazásra akkor is, ha a pert a gyermek leszármazója indítja. Kivételt csak az eset jelentene, ha az anya már meghalt és perbenállása ez okból lehetetlen.

A fenti megoldással szemben nem fogadhatjuk el érvként, hogy az anya félként történő meghallgatása a tényállás-megállapítás lehetőségeit veszélyeztetné, mivel esetleges rosszhiszeműsége vagy tudatosan hamis tényelődadásai esetében vele szemben csak a Pp. 5-ában említett szankciók (pénzbírság, költségben marasztalás) lennének alkalmazhatók. Tanúkénti részvétele és ilyen minőségében tett hamis vallomása viszont büntetőjogi következményekkel fenyegetett. Az elmúlt évtizedek bírói gyakorlata ugyanis igazolta, rendkívül ritka a hamis vallomás miatti büntető eljárás, sőt még a polgári perbeli bírságolás is.¹⁰

Fenti elképzelésünk e tekintetben egybeesik a Kodifikációs Bizottság 1989 novemberében közzétett "Törvényjavaslat" elképzeléseivel, míg szembenáll a Kodifikációs Munkabizottság előterjesztésével. A Munkabizottság ugyanis elegendőnek véli az anyának a felperes melletti beavatkozókénti perbenállását. Ugyanakkor javasolja, hogy angolszász mintára a peres felek tanúkénti kihallgatása is elrendelhető legyen.¹¹ Úgy véljük e megoldás önmagában nem biztosítaná a valótlán anyai tényelődadások elkerülését, egyebekben pedig a költségviselés problémáit sem oldaná meg.

Az eltérő jogi szabályozások szemléltetésére itt csak megemlítjük, hogy például Franciaországban vagy Ausztriában sem lehet felperes az anya. Franciaországban a kiskorú felperes perbeli *képviselőjeként* járhat el (administrateur legal), Ausztriában pedig — valamelyest közelebb a magyar megoldáshoz — csak *tanú* lehet. Sajátos helyzetére figyelemmel azonban az osztrák jog úgy rendelkezik, hogy a bizonyítékok mérlegelése során figyelemmel kell lennie a bírónak arra, "hogy az anya *a félhez hasonló helyzetben van*".¹²

¹⁰ Legfelsőbb Bíróság P.törv. II. 21.168/1970. sz., valamint P.törv. II. 20.962/1978. sz., továbbá Kiskörösi Járásbíróság 3. P. 20.694/1978. sz.

¹¹ Polgári peres eljárás. *Törvényjavaslat II.* Budapest 1989 november. Igazságügyi Minisztérium. 181. p. A Kodifikációs *Munkabizottság* előterjesztésében javaslat a Pp 294 -ának új szövegére. Lényegében velünk egyezően, az anyának mint félnek a perbenállása mellett foglal állást Cserba Lajos: Gondolatok a polgári per megindításának előkészítéséhez című tanulmányában. Magyar Jog 1992. évi 5. szám, 298. p.

¹² Christine Rose-Kaan: Az apasági per Franciaországban és Ausztriában. Zeitschrift für Rechtsvergleichung, 1981. évi 4. szám, 284–285. p.

Ugyanakkor Belgiumban mind a gyermek, mind az anya *önállóan jogosult* az apaság megállapítása iránti per megindítására.¹³

Lényegében a keresetindítással függ össze az a kérdés is, lehetséges-e az apaság megállapítása iránti perben *alperesi pertársaság*? Gyakorlatilag arra az esetre gondolunk, amikor az anya – még legjobb jóakarata mellett is – nem tudja eldönteni, hogy az apaként szóbajöhető két vagy több férfi közül kit jelöljön meg gyermeke apjaként. Bár a jelenlegi bírói gyakorlat nem engedi meg a lehetséges apák együttes perlését, megítélésünk szerint az együttes perlésnek jelenleg sincs perjogi akadály.¹⁴ Ilyen esetekre alkalmazható lenne a Pp. 51 §-ának c) pontja, hiszen a perbeli követelések "hasonló ténybeli és jogi alapból erednek". E feltétel ugyanis csak a pertársaság létesítésének és nem az anyagi értelemben vett kereseti jog – minden alperessel szembeni – fennállásának meglétére, azaz a marasztalhatóságra vonatkozik. Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben vagylagos keresetekről lenne szó.

Tárgyalás – bizonyítás

A tárgyalás a polgári peres ügy legfontosabb létszaka, melyen a vitás eset megvizsgálása és eldöntése történik. A döntés alapja a valóságnak megfelelő tényállás. E tényállás-felderítést nevezik a jogászok "az igazság megállapításának" – igazság = valóság fikció alapján (Farkas József).¹⁵

Származásmegállapítási perekben az igazság megállapításának legfontosabb eszközei (talán értéksorrendben is):

- *természettudományos bizonyítékok* (orvosszakértői vélemények),
- *okiratok* (elsősorban orvosi dokumentációk, esetleges levelezések anyaga),
- *tanúvallomások* (köztük az anya előadása).

Bíróági statisztikák igazolják azonban, hogy az apasági perek a leghosszadalmasabb eljárások közé tartoznak. Lehetne-e tenni valamit az *időszerűség* javítása, a pertartam rövidítése érdekében?

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú módszertani levele szerint csecsemőknél a vértulajdonságok vizsgálatát csak a 8. hónap betöltését követően lehet elvégezni, sőt egyes jellegek vizsgálata csak az egy éves kor betöltését követően járhat megnyugtató eredménnyel. Ha e jellegek vizsgálatára

¹³ *Belga Polgári Törvénykönyv* (az 1958. évi február 10-én elfogadott törvény) 311. cikkelye.

¹⁴ Velünk egyező álláspontot képvisel Cserba Lajos: i.m. 295–299. p. Lényegében ellentétes véleményen van Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyaláselőkészítés származási perekben. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Tomus XXIII. 247–258. p.

¹⁵ Farkas József: A tárgyalás elmulasztásának következményei; a következmények elkerülése és elhárítása a magyar polgári peres eljárásban. *Magyar Jog* 1983. évi 2. szám, 126–138. p.

az egy éves kor betöltése előtt került sor, úgy a vizsgálatot meg kell ismételni. Amennyiben pedig a vértulajdonság vizsgálatot követően szükséges antropológiai vizsgálat elvégzése, az – megnyugtató eredmény reményében – csak a gyermek 2 éves korának betöltése után ajánlatos.¹⁶ Ilyen iránymutatás mellett természetes volt a bírói gyakorlat reakciója, mely szerint a vértulajdonság vizsgálat elvégzését oly időpontban rendeli el, hogy annak tényleges foganatosítására csak a gyermek egy éves korának betöltését követően kerüljön sor.

Azonban még ilyen – egyébként helyeselhető – gyakorlat mellett sem javasoljuk elfogadni a Kodifikációs Munkabizottság azon indítványát, hogy az apaság megállapítása iránti perre csak a gyermek egy éves korának elérését követően kerülhessen sor. Ilyen szabályozás ugyanis javíthatna a bírósági statisztikán, de az merőben formális eredmény lenne. A gyermek családi jogállása egy perccel sem lenne korábban tisztázva, mint jelenleg. (Nem tette egyébként magáévá ezt a javaslatot a Kodifikációs Bizottság sem.)¹⁷

A perek korábbi befejezésének lehetőségét tehát nem itt és nem így kell keresni. Ki kell küszöbölni azokat a perjogi szabályokat, amelyek lehetőséget adnak a perek elhúzására, illetve *hatékony perjogi eszközöket* kell a bíró kezébe adni, hogy eljárasson a rosszhiszemű perbeli magatartást tanúsító személyekkel szemben. E perek eredményes és mielőbbi befejezése ugyanis nem csak a peres felek érdeke. A társadalomnak is kiemelt érdeke fűződik ahhoz, hogy mindenki a valós családi jogállásának megfelelően vegyen részt a közösség életében.

Mindenekelőtt igen fontos, hogy az ügyben legközvetlenebbül érintettek a bírósági tárgyaláson vegyenek részt és ténybeli előadásaikkal segítsék az igazság kiderítését. Tekintettel arra, hogy a Pp szabályozása szerint a tárgyalás alperesi elmulasztásának nem lehetnek anyagi jogi kihatású jogkövetkezményei (tilos a bírósági meghagyás kibocsátása), a tárgyaláson idézés ellenére meg nem jelenő személlyel szemben a Pp. 185. §-ában foglalt kényszerítő eszközöket lehet alkalmazni (pénzbírság, költségben marasztalás, elővezetés). Mivel a bíróságok az elővezetést ritkán rendelik el, a tanúk és az alperes férfiak aktívabb perbeli részvételét serkentő hatékony eszköz lehetne a Pp. legutóbbi módosítása alkalmával jelentősen megemelt (azonban legfeljebb 50.000,- Ft) összegű *pénzbírság* kiszabása.¹⁸

Természetesen nem engedhető meg az olyan *pervezetési* magatartás sem, amikor a bíróság a perben tanúként részt vevő anyát nem hallgatta meg, bár őt többször idézte, ám az anya a tárgyaláson nem jelent meg; ugyanakkor a tárgyalást a bíróság rendre elhalasztotta. Egyértelmű, hogy ebben az esetben a bíróság mulasztása is közrejátszott a per elhúzódsában.¹⁹

¹⁶ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú módszertani levele "Írányelvek a származásmegállapítási perekben végzendő vércsoport-, antropológiai vizsgálatokhoz és a szakvélemény adásához". Igazságügyi Közlöny 1978. évi 4. szám.

¹⁷ Lásd a 11. alatt hivatkozott előterjesztéseket.

¹⁸ 1992. évi LXVIII. törvény; Pp 120. §

¹⁹ Legfelsőbb Bíróság P.törv. II. 21.141/1975. sz.

A Pp jelenlegi szabályai közül nem kellene fenntartani az *eseti gondnok*, illetve az *ügyész* mulasztására vonatkozó privilegizáló szabályokat sem [Pp. 288. § (1) bekezdés, 299. § (3) bekezdés]. Egyrészt mert az eseti gondnok ilyen szabályozás mellett eleve felmentést kap mulasztásának hátrányos következményei alól, másrészt az ügyész esetében olyan, az ügyészi szervezeten belüli előírások vannak érvényben, amelyek az ügyész távolmaradását – a súlyos munkaköri mulasztást nem számítva – gyakorlatilag kizárják. Ugyanakkor mindkét rendelkezés ellenkezik a törvény előtti egyenlőség alkotmányos alapelvével is.²⁰

Mint fentebb is jeleztük, származásmegállapítási perekben általában döntő bizonyítékként a bíróságok a természettudomány eredményein nyugvó orvosszakértői véleményeket értékelik. Ennek alapja a Csjt 38. §-ának (2) bekezdésében – apaság megállapítása –, illetve 43. §-ának (1) bekezdésében – apaság vélelmének megdöntése – található. Az előbbi rendelkezés értelmében a bíróság a gyermek apjának nyilvánítja azt a férfit, aki az anyával, a fogamzási időben *nemileg érintkezett* és az összes körülmények gondos mérlegelése alapján alaposan következtethető, hogy *a gyermek ebből az érintkezésből* származik. Ezzel szemben akkor lesz sikeres az apaság vélelmének megtámadása, ha bizonyítatik, hogy az a férfi, akit a vélelem alapján apának kell tekinteni, a gyermek anyjával a fogamzás idejében *nemileg érintkezett, vagy* a körülmények szerint *egyébként lehetetlen*, hogy a gyermek tőle származik. (E tanulmányban nem foglalkozunk az apai elismerés, az utólagos házasság, a mesterséges megtermékenyítés, valamint a vitás anyaság kérdéseivel.) Gyakorlatilag tehát mind az apaság megállapítása iránti, mind az apaság vélelmének megdöntése iránti perekben a bizonyítás akörül forog, hogy az anya, illetve a perben álló férfi nemileg érintkeztek-e és a gyermek ebből az érintkezésből származhatott-e.

A nemi kapcsolat léte tekintetében elsősorban az anya és a perbenálló férfi előadása, valamint a tanúk vallomásai, esetleges levelezés okirati anyaga jöhet számításba mint bizonyíték. A bírói gyakorlat azonban igazolja, hogy a bíróságok perdöntő bizonyítékként általában az orvosszakértői véleményeket fogadják el.

Az emberi öröklődő jellegek okai felfedezésének idejét és perbeli felhasználásának kezdetét századunk elejére tehetjük, amikor újra felfedezték Mendel alapvető tételeit. Az első, öröklésmenetében ismertté vált öröklődő emberi jelleg, a tömpeujjúság volt. A vércsoportok öröklődésének főszabályait 1924-ben Bernstein állapította meg. Európában az örökléstani ismereteken alapuló szakértői véleményeket az 1920-as évek vége felé kezdték felhasználni. Magyarországon az első ilyen eset az ún. Erdős-féle gyermekcsempészési ügy volt 1928-ban.²¹ Azonban az Igazságügyi Orvostani Intézet 1930-ban a

²⁰ A *legfőbb ügyész* 4/1973. számú utasítása. 14. § (2) bekezdés, 15. §, 23. § (4) bekezdés.

²¹ Rex-Kiss Béla: A vitás származás vércsoport vizsgálatokkal való tisztázásának története hazánkban. Orvostörténeti Közlemények 1979., 42. p.

vércsoport meghatározások felhasználhatóságát illetően elutasító véleményt adott, így ezt követően a vércsoport vizsgálatok újbóli perbeli felhasználására csak 1946-tól kerülhetett sor. Ekkor a 30.000/1947. IM számú rendelettel az igazságügyi kormányzat hivatalosan is bizonyítási eszközként ismerte el a vércsoport vizsgálatot, majd a Legfelsőbb Bíróság a 20.078/1958. számú polgári határozatával a bíróságok számára lényegében minden ügyben kötelezően elrendelendővé minősítette az orvosszakértői bizonyítás e fajtájának lefolytatását.²² A vizsgálatok ténylegesen 1947-ben indultak meg a Budapesti Igazságügyi Orvostani Intézetben, majd e munkába 1954-ben a pécsi, 1979-ben pedig a szegedi igazságügyi orvostani intézetek is bekapcsolódtak.

Az orvostudomány mintegy hét évtizedes tapasztalata és fejlődése, az elért gyakorlati eredmények világszerte arra inspirálták a jogalkotókat, lehetőleg minden eljárásjogi eszközt biztosítsanak, hogy e rendkívül fontos bizonyíték a felek és a bíróság rendelkezésére állhasson a perben. A magunk részéről azonban úgy látjuk, hogy e cél megvalósítása érdekében hatályos *Polgári Perrendtartásunk* 300. §-a feltétlen módosításra szorul. E § szerint, ha a vizsgálatra (vérvételre) kötelezett a vizsgálaton (vérvételen) nem jelenik meg, vele szemben a Pp 185. §-ában biztosított kényszerintézkedések közül csak bírságolásra van lehetőség, illetve az okozott költségekben marasztalható. Elővezetésnek azonban nincs helye. Mind a már hivatkozott "Törvényjavaslat II.", mind a Kodifikációs Munkabizottság határozott álláspontot képvisel a tekintetben, hogy az elrendelt vizsgálatra (vérvételre) az érdekelt *elővezethető legyen*. Ilyen szankció hiányában ugyanis a bíróságok kénytelenek azt a gyakorlatot folytatni, hogy a meg nem jelenést, illetve a vérvétel meg nem engedését olybá veszik, hogy a meg nem jelent érdekelt, mulasztásával implicite a vizsgálat ránézve hátrányos eredményét beismerte. Ilyen tartalmú iránymutatást adott a Legfelsőbb Bíróság is több eseti döntésében.

Véleményünk szerint azonban az elővezetés megnyugtató megoldást önmagában még nem ad, hiszen továbbra is meg lesz annak lehetősége, hogy az érintett a vizsgálatot (vérvételt) ne engedje meg. Kérdés, *erőszakkal kényszeríthető-e* valaki, hogy például tőle vért vegyenek. Úgy véljük, *igen*. Az Alkotmány szerint államunk elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezeket tiszteletben tartja és védi. Ehhez képest az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.²³ Megítélésünk szerint azonban a vérvétel erőszakkal történő kikényszerítése nem jelenti az emberi test integritásához való jognak a lényeges korlátozását. Egyrészt mert a vérvétel orvosilag nem tekinthető műtéti beavatkozásnak, másrészt a kényszer alkalmazásának olyan *nyomós közérdek* az alapja – a gyermek családi jogállásának rendezése –, amely fajsúlyában más, mint egy egyszerű vérvétel. Nem kívánunk itt a büntetőjog szabályaira hivatkozni, hiszen a Pp-ben is

²² Szabó László: A származásmegállapítási vizsgálatok időszerű kérdései. Morphológiai és Igazságügyi Orvosi Szemle 1970., 116. p.

²³ A Magyar Köztársaság Alkotmánya. 8. § (1)–(2) bekezdés

található olyan rendelkezés, amikor a közérdek alapján a perben érdekelt személy az elővezetésnél lényegesen kényelmetlenebb és keményebb kényszernek (a személyes szabadság korlátozásának) vették alá a polgári bíróság határozatát követően. Nevezetesen, ha a gondnokság alá helyezés iránti perben elrendeli a bíróság az alperes elmeállapotának szakértői megfigyelését és ezért legfeljebb két hónapi időtartamra megfelelő gyógyintézetben helyezik el.²⁴ Található azonban ilyen rendelkezés a nemzetközi joggyakorlatban is. *Ausztriában* (ahol jelenleg is hatályos a német családjog összehangolásáról szóló rendelet 4. cikkének 7. §-a), a felek kötelesek genetikai vizsgálatnak alávetni magukat. Amennyiben nincsen olyan nyomós ok, mint például az egészség és az élet veszélyeztetése, a bíróság közvetlen kényszert alkalmazhat.²⁵

Összegezve: egyértelmű, hogy a vértulajdonságvizsgálat e perek kimenetelét alapvetően befolyásolja. A legújabb orvosbiológiai kutatások pedig már arra irányulnak, hogy lehetőleg ne csak a származás lehetetlensége legyen teljes bizonyossággal megállapítható, de a vizsgálat alapján a leszármazásra nézve pozitív bizonyítékot is tudjon az orvostudomány szolgáltatni (például Essen-Möller féle biostatistikai valószínűségszámítás). Úgy véljük minden jogilag lehetséges eszközzel biztosítani kell e bizonyíték beszerezhetőségét.

Gyámhatóság - bíróság

Jelenlegi hatályos jogunk arra az esetre, ha a gyermek apja a szülést követően nem kerül anyakönyvezésre, a gyámhatóságot kötelezi, hogy a gyermek családi jogállásának rendezése érdekében a szükséges eljárást folytassa le.²⁶

Nem foglalkozva itt azzal az esettel, amikor az anya sem önként, sem felhívásra nem jelöli meg az apaként szóba jöhető férfit, a gyámhatóság lesz az a hely, ahol az anya által apaként megjelölt férfi nyilatkozik, hogy apaságát elismeri vagy sem. Tapasztalt gyámügyesek többször kifejezték, hogy a férfiak jelentős része — akik nem vitatják az anyával való nemi kapcsolatot — már a gyámhatóságon elismerné a gyermek apaságát, ha a leszármazásra vonatkozó vértulajdonság-vizsgálati szakvélemény rendelkezésre állna. (Ne felejtjük, a bírósági eljárásban is ugyanezen szakvélemény a bizonyítékok "koronája".) Erre tekintettel többen felvetették, nem kellene-e megteremteni annak a lehetőségét, hogy a vérvizsgálati eredmény, amilyen gyorsan csak lehetséges, már a gyámhatósági eljárásban az érdekelt rendelkezésére álljon. Ugyanakkor az egyéb bizonyítékok (okiratok, tanúvallomások) beszerzésére csak egy nem kizáró szakvéleményt követően kerüljön sor. Ezért lehetőséget kellene teremteni arra, hogy már a gyámhatóság elrendelhesse az orvosszakértői vizsgálatot, vagy a

²⁴ Pp 308. § (2) bekezdés

²⁵ Christine Rose-Kaan: i.m. 282. p.

²⁶ A 19/1990. (V.14.) SZEM rendelettel módosított 12/1987. (VI.29.) MM rendelet a gyámhatóságokról, egyes gyámhatósági feladatokról és a gyámhatósági eljárásról.

polgári pert kellene olyan kötelező előzetes bizonyítási eljárásnak megelőznie, amelynek során kötelezően le kellene folytatni az orvosszakértői vizsgálatot.

Tekintettel arra, hogy a polgári perben a szakértői vélemény egyértelműen a legfontosabb bizonyíték, de nem az egyetlen (!), és a bíróság a tényállást az egyéb bizonyítékokat is felhasználva állapítja meg szabad mérlegelési jogkörében (Pp 206. § (1) bekezdés), a gyámhatóság jogkörének kiszélesítése sem az eljárások eredményességét, sem a jogállamiság erősítését nem szolgálná. A kívánt cél a Pp hatályos (és reméljük, hogy néhány §-ában az általunk felvázoltaknak megfelelően módosított) szabályainak alkalmazásával is elérhető. Egyrészt mert a per már a gyermek születése előtt is megindítható (Pp 295. § (4) bekezdés), másrészt előzetes bizonyításnak a Pp 207. §-ában meghatározott előfeltételek hiányában is helye van (Pp 301. §). Végezetül a születendő gyermek tartása is biztosítható az ideiglenes intézkedéssel elrendelt tartásdíj formájában (Pp. 287. §).

Megítélésünk szerint tehát a Pp szabályai, amennyiben azokat a bíróságok következetesen alkalmazzák, az általunk javasolt módosításokkal és e tanulmányban nem említett kisebb "simításokkal", megfelelő keretül szolgálnak ahhoz, hogy a bevezetőben említett rendező elvek a származásmegállapítási perek során megvalósuljanak. Még akkor is, ha igazak Eötvös Károly szavai, miszerint "a bíró az istenek hatalmával dolgozik, de csak az embernek gyarló elméjével".

IMRE SZABÓ

SOME PROBLEMS OF SUITS ON DETERMINING FATHERHOOD

(Summary)

In order to reach the social aims of suits to determine fatherhood the author describes present regulations of cases of this kind — first of all suits to determine fatherhood by the law — and what amendments seem to be necessary concerning the 1952. III. (Pp) law.

The author determines the following guiding principles which, in his view, are necessary:

- the principle of defending family;
- the principle of protecting the weak;
- the principle of justice;
- the principle of equality.

Thereafter he proposes changes in the following rules of procedure: in suits to determine fatherhood the mother must be a party to the suit because in this way her responsibility in the rules of procedure could be increased and the

so frequently observed anomalies of bearing the expenses of the case were to be avoided.

In case of missing the trial the now prevailing privileges of the attorney and the guardian were to be excluded.

To carry out the blood testing (necessary to prepare a medical expert's opinion) the parties should not only be brought to court but even compulsory means should be applied. Namely, according to the present regulations the parties can only be fined for absence from the blood test or made obliged to pay for excess costs. It means that not even a writ of attachment can be issued.